

Hrvatsko katoličko sveučilište

Zagreb, 13. veljače 2019.

Predstavljanje knjige

ESTHER GITMAN : ALOJZIJE STEPINAC -- PILLAR OF HUMAN RIGHTS

Višnja Starešina, politička analitičarka i publicistkinja

Poštovane dame i gospodo,

dragi prijatelji,

draga Esther,

istinski sam počašćena što mogu sudjelovati u večerašnjem predstavljanju tvoje knjige: *Alojzije Stepinac- Pillar of Human Rights*.

Dopustite mi da na početku podijelim s vama jednu sličicu iz svog sjećanja.

Bila je rana jesen 2008. godine. Našla sam se na kavi, na jednoj terasi na Cvjetnom trgu, s prijateljicom koja je išla na Međunarodni simpozij o kardinalu Alojziju Stepincu. Pozvala me da joj se pridružim. I otišle smo zajedno na Kaptol u dvoranu Vijenac. Tek što smo ušle, zakasnivši malo, prema govornici je krenula gospođa, naoko krhka i sitna. Jedva smo je vidjeli iza govornice. No kada je progovorila, u cijeloj je dvorani postojala samo Ona. A Ona je cijelu dvoranu ispunila Alojzijem Stepincem. Prijateljica mi je šapnula: „To ti je Esther Gitman.“

Čula sam na tom simpoziju više zanimljivih predavanja. U sjećanju mi je ostala jedino Esther Gitman.

Nekoliko godina poslije, kada sam je upoznala, razumjela sam zašto je tome tako. Zato što to nije bilo samo njezino predavanje o blaženom Alojziju Stepincu. To su bili predavanje i Esther Gitman zajedno, predavanje neodvojivo prožeto njezinim životnim nasljeđem, njezinim životnim iskustvom, njezinim životnim i radnim načelima, koji svaki njezin rad, svako njezino djelo, svaki njezin angažman pa tako i njezina istraživanja o kardinalu Stepincu, čine jedinstvenim i drukčijim od svih ostalih.

Jednako tako, ni knjiga koju večeras predstavljamo nije samo knjiga. To su opet - knjiga i Esther Gitman, neodvojivo zajedno.

Zato mi dopustite da najprije kažem nešto o tom nasljeđu, životnom i profesionalnom, koje Esther Gitman ugrađuje u svako svoje djelo, koje je u svojoj punini ugrađeno i u knjigu *Alojzije Stepinac - Pillar of Human Rights*.

Manje-više je poznato da je Esther kao dvogodišnja djevojčica, rođena u židovskoj obitelji u Sarajevu, doživjela užas holokausta i rasnih zakona u Pavelićevoj NDH. Zahvaljujući hrabrosti i odlučnosti njezine majke, spasile su se bijegom iz NDH. Pronašle su utočište u talijanskoj zoni na Rabu, potom na Korčuli i najzad u Italiji. Njihovi rođaci, njihovi prijatelji i poznanici Židovi, koji su ostali u Sarajevu - nisu preživjeli. Nakon okončanja rata i uspostave Titove komunističke vlasti, za njih ponovo nije bilo mjesta u Sarajevu. Kao i mnogi drugi Židovi koji

su uspješni preživjeti holokaust u NDH, majka je bila prinuđena ostaviti imovinu novoj državi i sa svojom djevojčicom Esther odseliti u Izrael.

Esther je zapravo počela živjeti u opreci prema Zlu. Preživjela je u bitci protiv Zla, upoznavajući i učeći hrabrost koja je nužna da bi se ta bitka dobila. I to je postalo važna ishodišna točka u njezinu radu i njezinim životnim načelima.

Manje je poznata druga iznimno važna točka za razumijevanje rada Esther Gitman, pa i za razumijevanje ove najnovije knjige o Alojziju Stepincu. A to je njezino profesionalno i poslovno nasljeđe.

Oni koji su ponešto upoznati s djelovanjem Esther Gitman u istraživanju spašavanja Židova u NDH i o ulozi kardinala Stepinca u tom spašavanju, uglavnom znaju da je, prije nego što se posvetila znanosti i istraživanjima, Esther imala uspješan *business* u Americi, da se bavila proizvodnjom i prodajom nakita. Kada se govori o *businessu*, obično se govori o brojkama. I njegova se uspješnost obično mjeri u brojkama. No da bi se razumjelo značaj *business*-nasljeđa koji je Esther Gitman unijela u svoja istraživanja o Stepincu, brojke nisu primarne. Premda su bile jako, jako velike. Važnije je što je to Esther Gitman učinila u *businessu* i kako je to činila.

Esther je svoj vlastiti *business* pokrenula nakon što je već prešla četrdesetu, u njujorškom predgrađu Long Island, gdje je nakon Izraela i Kanade pronašla novi dom s mužem Israelom i njihovom kćerkom Michal. Pokrenula ga je doslovce sa 1 000 dolara. Toliko joj je, naime, Israel pristao dati, uz prognozu koja nije zvučala nimalo ohrabrujuće – da će joj *business* trajati dok ne potroši tih tisuću dolara.

Prognoza je bila vrlo realna. Jer, Esther je odlučila potražiti put uspjeha ondje gdje je već sve naizgled bilo zauzeto, ondje gdje je to prema svim realnim parametrima bilo nemoguće. Odlučila je poslovno uspjeti u proizvodnji i prodaji nakita u New Yorku i u SAD-u. Na tržištu na kojem vladaju igrači sa svojim velikim brendovima. Gore je bio establišment: Tiffany, Cartier, Boucheron... Dolje i u sredini masovna proizvodnja. I jedni i drugi s ogromnim kapitalom iza sebe. Šanse nekoga izvana da nakitom vlastite proizvodnje, s početnim kapitalom od tisuću dolara, osvoji tržište šire od svojeg kvarta, bile su zapravo ravne su nuli.

No Esther je odlučila uspjeti baš tu, gdje je izgledalo nemoguće. Tražila je svoju nišu negdje između establišmenta i masovne proizvodnje. Počela je izrađivati nakit od zlata i poludragog kamenja, inspiriranim starim art-deco nakitom koji je imao pečat umjetničkog i antiknog, koji je bio drukčiji, koji je sličio njoj.

Nekoliko godina kasnije, Israel je morao povući svoju prognozu. Osamnaest godina kasnije njezina kompanija za proizvodnju i prodaju nakita IEG prodavala je nakit na 5 500 prodajnih mjesta diljem SAD-a, u najvećim robnim kućama uključujući i one najpoznatije: Saks Fifth Avenue, Macy's, Lord & Taylor... A što to zapravo znači? To primjerice znači da je Esther Gitman sa svojih 1 000 dolara, u jednoj od najizazovnijih disciplina, uspjela ostvariti na američkom tržištu ono što nikad nije uspjelo svim hrvatskim izvozničkim kapacitetima zajedno.

Krajem devedesetih kada je njezin *business* bio na vrhuncu, Esther je opet učinila nešto što joj baš nitko, razmišljajući pragmatično i konvencionalno, ne bi preporučio. Odlučila je reći zbogom *businessu* i ispuniti zavjet koji je dala svome poočimu – da će se posvetiti akademskoj karijeri.

I, nešto prije šezdesetog rođendana ponovo se vratila u studentske klupe, učila matematiku i logiku za prijamni ispit da bi postala najstarija studentica na City University u New Yorku, a potom nastavila doktorski studij. Sadržaj svojeg poslovnog nasljeđa odlučila je transferirati i ugraditi u svoja istraživanja.

A koji je to sadržaj? Što to znači IEG? Ili hrvatski I- E- G? Na prvi pogled mogli biste to pročitati kao – Israel i Esther Gitman. Ali to nije točan odgovor. Za Esther to znači: *Imagination, Enthusiasm, Goal*. Imaginacija, entuzijizam i cilj. To je njezina formula u životu i radu, formula njezina uspjeha.

Što je to imaginacija na primjeru iz *businessa*? To je ono kada prodajni odjel robne kuće Macy's pozove Esther na prvi intervju, kada joj se izdaleka osmjehuje prvi veliki ugovor za prodaju nakita. A Israel pristaje poći s njome kao potpora, ali samo pod uvjetom da im ne pokazuje onaj svoj neobični veliki nakit koji je ona kreirala, da ga ne sramoti, već da ponese samo onaj lijepi, obični, umjereni, danas bismo rekli *mainstream*. Ali Esther ipak kriomice stavi u džep nekoliko svojih neobičnih, velikih komada. I pokazuju oni tako svoj lijepi *mainstream* Macy'sovim menadžerima, menadžeri zijevaju i automatizmom ih tješe savjetujući da pokušaju napraviti nešto drukčije, jer takvog prstenja, broševa, ogrlica već imaju mnogo... Vidi se da od ugovora neće biti ništa, kad Esther zamoli da pogledaju još nešto. I izvuče iz džepa onaj svoj neobični, veliki nakit... Menadžeri kažu: „Ali to je fantastično, to želimo. Ostalo je povijest uspjeha.“

To je imaginacija. A što je to entuzijizam na primjeru Estherina *businessa*? To je ono kada se Esther, sada već kao vlasnica ozbiljnoga *businessa* u šest ujutro vraća s posla kući, sada više ne u Long Island, već u svoj penthouse na rubu Central Parka u New Yorku. Ali samo da bi se istuširala i u osam ujutro vratila na posao. Jer, njezino je poslovno načelo bilo da sama mora pregledati i odobriti za prodaju baš svaki komad nakita koji izlazi s logom njezine kompanije IEG.

Napustivši *business* i okrenuvši se akademskom obrazovanju i znanstvenom istraživanju, Esther Gitman je samo preusmjerila svoj IEG kredo, imaginaciju, entuzijizam i cilj, u jedno novo područje. Prvi cilj je bio steći doktorat i dobiti uglednu stipendiju za istraživanja, koja će legitimirati rezultate. Da ne budu samo za kućnu uporabu, kao odgovori njezinoj kćeri Michal koja je postavljala pitanja o obiteljskoj povijesti. Esther si nikada nije postavljala ciljeve na razini svojega kvarta i na razini prosječnosti. Ona je ciljala ka pomicanju granica i to na samome vrhu.

Imaginacija je bila kada je pred komisijom za dodjelu Fulbrightove stipendije, u trenu promijenila unaprijed pripremljenu temu iz povijesti Židova u Španjolskoj, odakle potječe njezina sefardska obitelj i intuitivno, gotovo iz podsvijesti izgovorila - ja ću istražiti spašavanje Židova u NDH. Na opasku jednoga od članova komisije: „Spašavanje Židova u NDH, pa zar to nije oksimoron,“ Esther je spremno uzvratila: „Ali ja sam spašena i svi Židovi koje danas poznajem iz mojeg djetinjstva su spašeni. Njih je netko spasio.“ I dobila je Fulbrightovu stipendiju.

Entuzijizam je kad stipendistica Esther Gitman 2003. godine dođe u Zagreb i ponovo radi danonočno, kao da joj život o tome ovisi: obilazi arhive, otvara kutije dokumenata koje prije nje nije nitko otvorio, pronalazi i razgovara s preživjelim Židovima s kojima nitko prije nje o tome nije razgovarao i koji se još uvijek boje govoriti. Entuzijizam je kad Ministarstvo kulture

zbog nje mora mijenjati svoja pravila o kopiranju arhivskih dokumenata, koja su dopuštala kopiranje 100 dokumenata mjesečno. Ona ih ima stotinjak dnevno.

Rezultat je njezina doktorska disertacija, koja je u prilagođenom obliku objavljena i kao knjiga *When Courage Prevailed* u američkom izdanju, odnosno *Kada hrabrost prevlada* u hrvatskom izdanju. Rezultat je čuđenje u američkim i izraelskim znanstvenim krugovima koji se bave proučavanjem holokausta i koji dotad nisu vidjeli primjer takvoga osobnog angažmana tolikoga broja običnih ljudi koji riskiraju vlastiti život u spašavanju Židova, poput Hrvata u vrijeme NDH. Proučavajući načine spašavanja, Esther je izračunala da je za spašavanje jednoga Židova bilo potrebno uključiti dvadeset ljudi koji su pritom riskirali svoj život. Nažalost, hrvatske institucije nisu prepoznale važnost njezina istraživanja za demontažu godinama sustavno konstruirane laži o hrvatskoj genocidnosti.

Istražujući spašavanje Židova u NDH, u netaknutim, prašnjavim kutijama dokumenata u podrumu Hrvatskoga državnog arhiva dogodio se susret koji će odrediti smjer njezina daljnjega angažmana. Esther Gitman po prvi je put ondje susrela ime zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca. Dok je razvrstavala dokumente o spašavanju Židova, primijetila je da se njegovo ime stalno ponavlja. Hrpa dokumenata u kojima se nalazilo njegovo ime ubrzano je rasla u odnosu na sve druge pa je jednog dana upitala svoga novog prijatelja povjesničara dr. Juru Krištu: „A tko je taj Stepinac?“

Ja bih danas rekla da to nije bio samo susret. Bilo je to prepoznavanje dvoje ljudi u istim ljudskim vrijednostima, koje su u različitim vremenima bili spremni zastupati i braniti čovjeka i istinu predano, neustrašivo i bez rezerve. Ona kao Židovka i žrtva progona, a on kao Hrvat i nadbiskup rimske Crkve.

Knjiga *Alojzije Stepinac - Pillar of Human Rights*, koju večeras predstavljamo, rezultat je tog prepoznavanja.

Esther Gitman posljednjih je godina sav svoj entuzijizam iz svoje IEG formule posvetila istraživanju djelovanja i postupanja Alojzija Stepinca, od razdoblja kada je postao najmlađim nadbiskupom Rimske Crkve, do njegove smrti 1960. godine, kada su ga mediji slobodnoga svijeta opisivali kao simbol otpora Titovom i drugim komunističkim režimima u Europi. Ne znam nikoga tko je toliko duboko ušao u onu najdublju ljudsku srž Stepinčevih propovijedi, pisama postupaka, kao što je to ušla Esther Gitman, iz njih izdvojila najdragocjenije kamenčiće i počela slagati mozaik pravednika.

I ponovo je na djelu njezina IEG formula. Imaginacija, entuzijizam i cilj. U toj formuli knjiga *Alojzije Stepinac - Pillar of Human Rights* je onaj neobični nakit s dušom, koji je osvojio menadžere robne kuće Macy's i otvorio put prema cilju. Jer, Esther Gitman dobro zna da se taj put ne može otvoriti uniformiranim i bezličnim mainstream replikama.

Nasuprot onima koji i danas osporavaju kardinala Stepinca, pitajući ga u modificiranoj i moderniziranoj maniri komunističkoga suda iz 1946.: zašto nije učinio više, Esther Gitman ovom knjigom baca rukavicu izazova. Ona tvrdi, poručuje i argumentira: Alojzije Stepinac je bio kamen temeljac prava čovjeka i danas bi trebao biti putokaz.

Jedan o primjera imaginacije u postizanju cilja možete vidjeti i na naslovnici ove knjige: sliku Trga kardinala Stepinca između 10. Avenije i 41. ulice na Manhattanu u New Yorku. Jer Esther zna koliko je važno pokazati taj mali Stepinčev trg usred Manhattanu. Zna da ne možete biti prepoznati kao stup prava čovjeka ako vas prepoznaju samo vaš kvart i vaše selo.

Prema IEG formuli dade se naslutiti i koji je cilj angažmana Esther Gitman. Ako sam ga dobro iščitala – cilj je Alojzije Stepinac kao pravednik među narodima.

Esther Gitman imaginacijom i entuzijazmom uporno i planski utire put prema tome cilju. Nasuprot preprekama koje postaju sve veće, lažnim optužbama koje postaju sve glasnije. Spremna je i priželjkuje bitku dokumentima protiv onih koji na temelju komunističkoga Agitpropa i srpskih mitova danas optužuju Alojzija Stepinca. Esther priželjkuje sučeljavanje s Efraimom Zuroffom i Gideonom Greifom koji su postali najglasniji pronositelji srpskih mitova o hrvatskoj genocidnosti.

A mi? Što smo mi učinili da joj u tome pomognemo? Mi kao hrvatske institucije i mi kao pojedinci? Gdje su naša imaginacija, entuzijazam i cilj?

Znam da bi Esther bila jako sretna da napokon prevedemo na engleski jezik ona dva paketa dokumenata o ulozi zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca u spašavanju Židova u NDH. Da, ona dva paketa koji već dvadesetak godina leže neprevedeni u podrumskom arhivu Yad Vashema. I sve i da želi, nitko ne može pročitati što u njima piše.

Znam da je Esther poticala, molila, zvala, uvjeravala da barem to učinimo. Mi kao institucije i mi kao pojedinci čak ni to još nismo učinili.

Draga Esther, umjesto zahvale za sve što si učinila i što činiš, za sav tvoj IEG koji si uložila u otkrivanje i izricanje istine o Alojziju Stepincu, ja bih željela da mi tebi, večeras, ovdje obećamo nešto. Mi kao pojedinci i mi kao institucije. Da ti obećamo da ćemo mi kao institucije i mi kao pojedinci pronaći toliko entuzijazma i napokon ipak prevesti te dvije kutije dokumenata - do tvoje sljedeće knjige. Ili do tvojeg sljedećeg cilja.